

Article Info	RESEARCH ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	 KENT AKADEMİSİ
Title of Article	Political Sociological Evaluation of Artvin and Hopa Local Elections Results with Regard to CHP	
Corresponding Author	Doç. Dr. Armağan ÖZTÜRK Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Hopa/Artvin, armagan.ozturk1980@gmail.com	
Submission Date Admission Date	05.10.2019 / 10.12.2019	
Author / Authors	Armağan ÖZTÜRK Hatice KARAKUŞ ÖZTÜRK ORCID: 0000-0001-8711-3195 ORCID: 0000-0002-9929-3637	
How to Cite	ÖZTÜRK, A. ve ÖZTÜRK, H.K., (2019). Political Sociological Evaluation of Artvin and Hopa Local Elections Results with Regard to CHP , <i>Kent Akademisi</i> , Volume 12 (40), Issue 4, Pages 644-656.	How to Cite

Artvin ve Hopa Yerel Seçim Sonuçlarının CHP Açısından Siyasal Sosyolojik Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Armağan ÖZTÜRK¹
Doç. Dr. Hatice Karakuş ÖZTÜRK²

ABSTRACT:

The aim of this article is to analyze the local elections results of Hopa and Artvin through a political sociological content. In the point of realizing this aim, primarily, the matter of local politics and local democracy will be discusses in detail by parenthesizing the prominent characteristics of AKP Municipalism. The center-dependent positions on the municipalities in an historical manner corresponds to certain considerations in which it will be dwelled on the relation of AKP Municipalism with Islamic transformation and neoliberalism. The second part of the article contains a detailed and comparative elections analysis. As it is known, the municipality both in Hopa and in Artvin center have passed from AKP (*Justice and Development Party*) to CHP (*Republican People's Party*). The results in these two units are the same. However, the elections dynamics that made CHP win the municipalities are different from each other. In this respect, the main argument of the article is that CHP has won against People's (*Cumhur*) Alliance bloc with the support of the İyi (*Good*) Party in Artvin center and with the support of HDP (*People's Democratic Party*) in Hopa. The election results contain data that will support this argument. The third part of the article contains the interview done with Artvin Municipality Mayor and the analysis of the answers of the Mayor to the questions asked him. This part also has a qualification that reveals to what extent a political subject in the field agrees with the words spoken about local democracy, AKP Municipalism and the election results analysis in the first two parts. The statements of the Mayor on the topics such as ethnicity, woman, Cerattepe incidents and pre-election involve elements that interest the existing and the future language of politics particularly.

Keywords: Hopa, Artvin, Election, Municipality, Local Democracy

¹ Artvin Çoruh University, Sociology Department, armagan.ozturk1980@gmail.com

² Artvin Çoruh University, Sociology Department, hatice_karakusx@hotmail.com

ÖZ:

Makalenin amacı Hopa ve Artvin yerel seçim sonuçlarının siyasal sosyolojik bir içerikle analizidir. Bu amacın gerçekleşmesi noktasında öncelikle yerel siyaset ve yerel demokrasi meselesi AKP Belediyeciliğinin belli başlı özelliklerini dikkate alarak tartışılacaktır. Belediyelerin tarihsel olarak merkeze bağımlı konumları, AKP Belediyeciliğinin İslami dönüşüm ve neo-liberalizmle olan ilişkisi üzerinde durulacak belli başlı hususlardır. Metnin ikinci bölümü ayrıntılı ve karşılaştırmalı bir seçim analizini içermektedir. Bilindiği üzere hem Hopa hem de Artvin merkezde belediye AKP'den CHP'ye geçmiştir. İki birimdeki sonuç aynıdır. Ancak CHP'ye belediye kazandıran seçim dinamikleri birbirinden farklıdır. Bu hususta makalenin temel iddiası Cumhuriyet İttifakı bloğu karşısında CHP'nin Artvin merkezde İyi Parti, Hopa'da ise HDP desteğiyle seçimi kazandığı yönündedir. Seçim sonuçları bu iddiayı destekleyecek verileri içerisinde barındırır. Çalışmanın üçüncü bölümü Artvin Belediye Başkanıyla yapılan söyleşi ve başkanın kendisine yöneltilen sorulara verdiği yanıtların analizini içerir. Bu bölüm aynı zamanda sahadaki bir politik öznenin ilk iki bölümde yerel demokrasi, AKP Belediyeciliği ve seçim sonuçları analizi hakkında söylenenlere ne ölçüde katıldığını da ortaya koyan bir niteliğe sahiptir. Etnisite, kadın, Cerattepe olayları, önseçim gibi konu başlıklarında başkanın yaptığı açıklamalar ise Artvin merkezde şu an yapılan ve gelecekte yapılacak siyaset dilini yakından ilgilendiren unsurları içerisinde barındırır.

Anahtar Kelimeler: Hopa, Artvin, Seçim, Belediye, Yerel Demokrasi

GİRİŞ:

Yerel seçimler, yerel siyasetin motive edilmesi noktası katalizör işlevi gören olaylardır. Partilerin kendi içerisindeki aday kesinleştirme süreci ve ardından da partiler ve (veya) bağımsız adaylar arasındaki seçim yarışı bahsi geçen yarışın gerçekleştiği siyasal mekânı yeniden düzenler. Geleneksel olarak seçim dönemi kamusal alanın genişlediği, tartışma ve politik çatışmaların yoğunlaştığı bir konjonktüre dek düşer. 31 Mart 2019 yerel seçimleri de bu genel olguya uygun sonuçlar doğurmuştur. Tabii son yerel seçimler hem propaganda dönemi hem de sonuçları bakımından ulusal siyasete etki etmiştir. İktidar bloğunun seçim öncesi döneme damgasını vuran ve yerel seçimleri genel seçim havasına sokmaya çalışan beka-güvenlik söylemi 31 Mart'ın genel seçim gibi algılanmasında etkili olmuştur. Ancak muhalefet partileri Cumhuriyet İttifakına kullandığı ulusal söyleme paralel bir karşı söylemle yanıt vermekten kaçınmış, bu durum da yerel seçimlerin belli sınırlar içerisinde yerel bir içerikle algılanmasına yardımcı olmuştur. Seçim sonuçlarının ulusal siyasete etkisi ise daha kalıcı ve güçlüdür. Pek çok ana kent belediyesinin (İstanbul, Ankara, Adana, Antalya, Mersin) iktidar partilerinden CHP'ye geçmesi ve tekrarlanan İstanbul seçiminin yarattığı siyasi istikrarsızlık yılın ilk yarısındaki siyasi olayları belirgin bir şekilde etkilemiştir.

Bu çalışmanın amacı ise yerel seçimlerin yereli aşan sonuçlarını dikkate alarak AKP'den CHP'ye geçen Hopa ve Artvin belediyeleri için yerel seçim sonuçlarını siyasal sosyolojik bir analize tabii tutmaktır. Bu iki merkezin seçilmesi bahsi geçen yerel yönetim birimlerinin kent içerisindeki demografik ve politik ağırlıklarının doğal bir sonucudur. Artvin merkez (16.812 seçmen), Hopa (15.459 seçmen) ile Artvin ilinin en önemli seçim çevrelerini oluştururlar. Bu iki yerleşim yerinin önemi sadece nüfustan kaynaklanmamaktadır. Artvin merkez kentin idari birimlerin toplandığı yer, Hopa ise kentin ticaret ve turizm odağıdır. Ayrıca kıyı şeridi kentleri (Arhavi, Kemalpaşa, bir ölçüde Borçka) Hopa'nın ekonomik ve kültürel üstünlüğünün etkisi altındadır. Artvin merkez ise daha çok iç bölgelerdeki kentleri yoğun bir şekilde etkiler.

Çalışmada, yaygın veri toplama tekniklerinden birisi olan yapılandırılmış görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Önceden hazırlanan sorular söyleşi yapılacak olan belediye başkanlarına iletilmiş olup, söyleşi yaklaşık 2 saat sürmüştür. Söyleşinin akışına göre planda olmayan sorular da yöneltilmiştir. Hopa ve Artvin yerel seçimlerinde ortaya çıkan tabloyu seçilmiş belediye başkanlarının bakış açısından değerlendirme isteği, bu yöntemin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Çalışma iki belediye başkanı ile söyleşi gerçekleştirme üzerine planlandı. Ancak Hopa belediye başkanının söyleşi yapma teklifimize verdiği olumsuz yanıt nedeniyle çalışma Artvin belediye başkanı ile yapılan mülakat ile sınırlı kalmıştır. Görüşme metinlerine makalede birebir yer verilmiştir.

Hopa ve Artvin'i ele alan çalışmamız üç alt bölümden oluşmaktadır. Önce yerellik ve yerel demokrasi bahsi üzerinde duracağız. Bu alt bölümün öncelikli amacı ise AKP belediyeciliğini irdelemek. Ortaya çıkan taslak hem seçim sonuçlarının analizi hem de Artvin Belediye Başkanının seçimlerle ilgili verdiği beyanati daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. İkinci alt bölümde Hopa ve Artvin'in 2019 seçimlerini 2018'deki seçim sonuçlarıyla karşılaştıracamız.

İttifakların ulusal ve yerel siyaseti belirlediği bir ortamda 2018'den 2019'a geçerken bu iki kentte politik anlamda nelerin değiştiği meselesi ayrıntılı bir şekilde irdelenecek. Üçüncü bölüm ise söyleşiye ayrıldı. Metnin başlangıçtaki ilk taslağında Hopa ve Artvin Belediye Başkanlarının her ikisi için de söyleşi öngörülmüştü. Ancak Hopa Belediye Başkanı önseçim ve HDP ile ittifak gibi sorulara yanıt vermeyi kabul etmedi. Bu nedenle söyleşi gerçekleşmedi.³ Belediye Başkanının istemediği sorulara yanıt vermemek için söyleşiyi iptal etmesi, şu anki mevcut belediye yönetiminin Hopa'daki yerel demokrasi potansiyelinin aşağısında bir performansla hareket ettiğinin bir göstergesi olarak yorumlanmalıdır. Elbetteki bu durum aynı zamanda makalenin kısıtlarından birine karşılık gelmekte. Artvin Belediye Başkanı Demirhan Elçin ile söyleşi gerçekleştirildi. Sorulara verilen yanıtlar özellikle Artvin'deki yerel siyaset ve yerel seçimlerin yorumlanması noktasında önemli saptamaları içerisinde barındırıyor.

1. Yerellik, Artvin ve Hopa'da Yerellik

Çevreyi, yerelliği ve yerel demokrasiyi merkezden, ulusal dinamiklerden ve ulusal demokrasiye bağımsız ele almak olanaksızdır. Bu iç içe geçmiş durum karşısında makul yol farklı mekânsal ölçeklerde politik gerçekliği sınıfsal ve toplumsal çelişkileri ihmal etmeden bir arada tartışmaktır. Özellikle Türkiye gibi merkezden yerele kaynak aktarımının yoğun olduğu ülkelerde ekonomik politik düzlem merkezden bağımsız ayrıca bir yerelliği tartışmayı anlamsız hale getirmektedir (Bilgin, 2016: 274; Castells, 2014: 13-8; Unbehaun, 2006: 40-59; Öztürk, 2018a: 155). Ancak girişte de belirtildiği üzere makalenin amacı Artvin ve Hopa üzerine geniş çaplı bir siyasal sosyolojik bir tartışma ortaya koymak değil, bu iki kentin yerelliğini ayrıntılı bir şekilde ele alan kapsamlı literatürü parantez içine alarak doğrudan doğruya yerel demokrasi ve yerel seçim sorunlarına eğilmektir.⁴

Bu alt bölümde öncelikle yerel demokrasi ve AKP'nin yerel siyaseti hakkında bir çözümleme yapılacak, ardından ise AKP'den CHP'ye geçen Hopa ve Artvin'deki yerellik, makalenin teorik ve sosyolojik sınırları özelinde irdelenecektir. Şöyle bir hatırlatma ile tartışma açılabilir: Bilindiği üzere kentler yaşayan organizmalara benzer. Yerel yönetimler ise bu organizmanın örgütlenme biçimini yerel demokrasiye yaklaştırarak iktidar ile yurttaş arasındaki ilişkinin derinleşmesine yardımcı olurlar. Tabii yerel yönetimin görevinin tam olarak ne olması gerektiği noktasındaki perspektif farklılıkları vardır. Yöneticiyi mimara benzetmek ve ondan kenti yeniden inşa etmesini beklemek mümkün olabileceği gibi, yöneticinin asıl rolünün bahçivanlık olduğu, bir anlamda aslında ondan beklentinin daha çok var olan eğilimleri kolaylaştırıp düzenlemekle sınırlanması gerektiği de iddia edilebilir (Arısoy, 2019: 32-3). Perspektif farklarının belediye başkanı ve belediye meclisi gibi organlar bakımından rol model farklılaşmasını beraberinde getireceği açıktır. Ancak perspektif ne olursa olsun yerel yönetimlerin kamusallıkla ilgili bir yanlarının olduğu açıktır. Bahsi geçen bu kamusallık iddiası müşterek ve mahalli olanın korunup geliştirilmesi noktasında politik bir eylem alanını beraberinde getirir (Bayraktar, 2019: 8).

Belediyecilik geleneğinin en başından beri zayıf olduğu gerçeği kayıt altına alınabilir. Batıdaki gibi merkez karşısında yerelin ayrıcalıklarını koruyan komün anlayışı hiçbir zaman tam anlamıyla bir karşılık bulmamıştır Osmanlı-Türkiye modernleşmesinde. Türkiye belediyeciliğinde esas yerelin merkezin çizgisine uymak zorunda olduğu bir idari paradigmadır (Bayraktar, 2019: 9-10). Valilerin belediye başkanlığı yaptığı Cumhuriyetin kuruluş döneminde ve

³ Hopa Belediye Başkanının siyasi bir içeriğe sahip olduğu, özellikle ön seçim ve HDP sorulduğu için yanıtlamayı reddettiği soruları aşağıdaki gibidir.

- 1) AKP yönetimindeki belediyenin hataları nelerdi? Hopa'daki AKP Belediyeciliğini kapsamlı bir şekilde değerlendirir misiniz?
- 2) Seçimin kazanılmasında HDP ve diğer sol partilerin verdiği desteğin ne derece belirleyici olduğunu düşünüyorsunuz?
- 3) İyi Partinin Artvin merkezden farklı olarak CHP'yle ittifak yapmaması seçime etki etti mi?
- 4) Bölge göç vermeye devam ediyor? Belediyenin kalkınma konusunda bir stratejisi var mı? Yoksa merkezi hükümetin öncelikle adım atmasını mı bekliyorsunuz?
- 5) Kent ile üniversite arasındaki ilişkileri yorumlar mısınız? Üniversite kentten kopuk mu, kentin gelişimine katkısı var mı?
- 6) Belediye başkan adaylıkları belirlenirken ön seçim yapılmadı. Bu tavrı nasıl değerlendiriyorsunuz? Ön seçim olmadan da çok sayıda belediye kazandı CHP. Ön seçim yararlı bir şey mi, partiyi yıpratıyor mu?
- 7) Hopa'da turizmin gelişmesini destekliyor musunuz? Ne gibi öneri ve projeleriniz olacak?

⁴ Doğu Karadeniz coğrafyasında yer alan ve bu coğrafyanın belli başlı özelliklerini kendi özgün konumları için içinde yeniden üreten Artvin-Hopa için bkz. Öztürk (2018a) ve Öztürk (2018b).

kayım ataması altında benzer bir uygulamanın yürürlükte olduğu bugünün Doğu ve Güneydoğu Bölgesinde yerellik organik bir şekilde merkezle birleşir. Çoğu kez ise organik bir bütünleşmeden çok idari ve siyasi vesayet ile ekonomik bağımlılık gibi unsurlar ön plana çıkar.

Zayıf olan belediyeçilik geleneği 12 Eylül sonrası süreçte paradigma değişikliğine uğramıştır. Neo-liberalizmin hemen tüm toplumsal süreçler için belirleyici bir konumda olduğu 1980 sonrası konjonktür kapitalist birikimi hızlandırmıştır. Bu hızlanma halinin belediyeler bakımından ilk doğrudan sonucu yerel siyaseti kent rantıyla ilişkilendiren dolayım sürecidir. Belediyenin kent rantını yeniden üretip paylaşan bir mekanizma gibi iş görmesi yerel siyaseti apolitikleştirmiştir. AKP'li belediyeler tarafından da yoğun bir şekilde savunulan belediyelerin siyaset değil, hizmet üreten birimler olduğu savı bu apolitikleşmenin doğrudan sonuçlarından biridir (Bayraktar, 2019: 11-2; Yalçın, 2019: 46). Bu eğilime paralel gelişen veya onu destekleyen başka eğilimler de söz konusudur şüphesiz ki.

1980 sonrası süreçle ilgili bir diğer önemli eğilim Kürt hareketinin kontrolü altındaki bölgelerin sistem içerisindeki güçlü istisnai varlığının parantez içine alınması kaydıyla belediyeler üzerindeki idari denetimin azaldığı gerçeğidir. Ancak idari denetimin azalması yerel yönetimleri merkez karşısında özerkleştirmemiştir. Çünkü özellikle ihaleler ve işe alımlar bakımından partilerin başkan ve meclisler üzerindeki siyasi denetimi oldukça belirgin bir kerteğe ulaşmıştır. Meclis üyelerine yönelik olarak grup kararı enstrümanı oldukça etkin bir şekilde işletilmekte, meclislerde parti disiplinine aykırı bireysel insiyatifler marjinalleşmektedir. Bu süreçte mali bağımlılığın devam ettiğini ayrıca kayıt altına alabiliriz. Gelirlerin ve giderlerin arttığı bir konjonktürde belediyelerin büyük bir kısmı borçludur. Borcun önemli bir kısmı SGK ve İller Bankası gibi merkezi idare kuruluşlarıdır. Sadece borçlar değil, gelirler bakımından da merkezle bağımlılık ilişkisi sürmektedir. Belediye gelirlerinin hala kabaca 2/3'ü merkezden gelmektedir (Arıkboğa, 2019: 52-4; Savaşkan, 2019: 89-90).

Neo-liberal paradigmayı yeniden üreten AKP belediyeçiliği birkaç husus bakımından kendine özgü bir siyaset tarzını içselleştirmiş durumdadır. Her şeyden önce yerele merkezi politikaların uzantısı gibi davranma eğilimi ve bu bağlamda yerelin merkez karşısındaki bağımlı konumu bu partinin belediyeleri açısından da varlığını güçlü bir şekilde devam ettirmiştir. AKP belediyeçiliği için kuralılaşma, israf ve açık olmayan ihale düzeni öne çıkan iddialar arasındadır. Belediye ile vakıflar Osmanlı-İslam kimliğini yeniden inşa etmek için, ciddi ölçüde kaynağı belli projelerde kullanılmak üzere mobilize eder (Savaşkan, 2019: 89-98). Bu metin içerisinde özellikle Artvin Belediye Başkanının AKP'den devraldıkları belediyenin geçmiş dönem icraatları için söylediği şeyler Türkiye'deki AKP belediyeçiliği ile Hopa ve Artvin'deki durumun birbirine paralel bir seyir izlediğini göstermektedir.

2. Seçim Sonuçları: Kısa Bir Değerlendirme

Artvin ve Hopa'daki seçim sonuçlarını Türkiye'deki genel tablodan bağımsız bir şekilde değerlendiremeyiz. AKP karşıtı muhalefetin güç kazandığı bir seçim dönemini geride bıraktık. Artvin merkez ve ilçelerinde de benzeri bir durum söz konusu oldu. 31 Mart'tan çıkan tabloyu şu şekilde özetleyebiliriz:

Hangi partinin ne kadar oy aldığını tam olarak bilmiyoruz. Çünkü hem Cumhuriyet İttifakı hem de Millet İttifakında bu bloklara katılan partiler pek çok seçim bölgesinde ortak bir aday desteklediler. Ama belediye başkanlığı için yapılan ittifak her durumda il genel meclisi ve büyükşehir belediye meclisleri için söz konusu olmadı. Mesela bu yazıda öncelikli olarak analiz edilecek Artvin ve Hopa'da birbiriyle bağdaşmayan ittifak ilişkileri söz konusu oldu. Artvin'de İyi Parti CHP adayını destekledi. Ama il genel meclisinde kendi adayını çıkardı. Hopa'da ise CHP ve İyi Parti ortak bir ittifakın paydaşı değil, birbirlerinin rakibi oldular.

Bu karışıklığa rağmen olguyu belirleyen politik bir algı oluştu. AKP hala Türkiye'nin en büyük partisi. En fazla oy, en fazla büyükşehir, il ve ilçe belediye başkanlığı iktidar partisinde kaldı. Ayrıca Cumhuriyet İttifakı az farkla olsa da oy çoğunluğunu elinde tutuyor. Ama seçim sonuçları İstanbul ve Ankara'nın el değiştirmesinin yarattığı siyasal sosyolojik hava nedeniyle kesin bir mağlubiyete dönüştü. Bilindiği üzere seçim ekonomik kriz dönemine denk geldi. Hükümet ise güçlü ve inandırıcı bir program uygulayarak krizi kontrol altına almak yerine kutuplaşma siyasetini derinleştirdi (Yaşlı, 2019a). Bu tercih parti-devlet aygıtının kırılma noktasını daha da arttırdı (Özcan, 2019a; Özcan, 2019b; Yaşlı, 2019b).

Seçim sonuçlarını muhalefet açısından yorumladığımızda ise karşımıza şöyle bir tablo çıkıyor. CHP solunda demokrasiye yönelik inanç güçlendi. Sol nihilizm tükendi. Doğru aday ve doğru söylemle seçim kazanılabileceği

ortaya çıktı (Fırat, 2019). CHP 11 Büyükşehir ve ayrıca 10 tane il belediyesi kazandı. Dahası Kırklareli’de bağımsız aday olan Mehmet Siyam Kesimoğlu CHP kökenli. Aday gösterilmediği için partiden ayrılmıştı. Onu da sayarsak parti kökenli il belediye başkanı sayısı 11’e yükseliyor. Partinin büyükşehir ve il belediye meclislerindeki oy oranı % 30 seviyesinde. Bu durum SHP’nin 1989 seçim başarısından beri sosyal demokrat bir partinin en önemli seçim başarısı. Ancak CHP’nin seçim başarısını yapısal anlamda sınırlayan veya tartışmalı hale getiren bir dizi unsur var. Öncelikle hem Cumhuriyet İttifakı hem de Millet İttifakı ve diğer muhalefet unsurları (HDP ve Saadet partisi) bakımından oy geçişleri ittifaklar arası değil ittifak içi. Mesela AKP’den MHP’ye ciddi bir oy kayması var. MHP ile AKP’nin karşı karşıya geldiği 27 ilin 9 tanesini MHP kazandı. Bu illerin büyük bir kısmında belediye AKP’den MHP’ye geçti (Yaşlı, 2019b; Yıldırım, 2019). Benzer bir durum muhalefet cephesi içinde de söz konusu. CHP seçimlerden parlak bir tabloyla çıktı. Ama bu durum HDP’nin elde ettiği belediye sayısının 2014’ün çok gerisine düşmesi ve İyi Partinin CHP desteğine rağmen hiçbir il ve büyükşehir belediyesi almaması pahasına gerçekleşti. 2014 seçimlerinde 3’ü büyükşehir 11 il, 67 ilçe ve 24 belde kazanan HDP 2019 seçimlerinde toplamda 66 belediye kazanabildi. Bu belediyelerin 3’ü büyükşehir olmak üzere 8 tanesi il belediyesi.⁵ İyi Partideki başarısızlık çok da belirgin boyutta. Partinin aldığı belediye sayısı 20’in altında.⁶

Muhalefetin 31 Mart seçiminde de etkisini gösteren ve muhtemel sonraki seçimleri de etkileyecek iki büyük dezavantajı var: Bahse değer konularda ilki parti ile devlet aygıtı arasındaki bütünleşme. İktidar partisi devlet aygıtının olanaklarını kullanarak muhalefet karşısında daha fazla kaynak ve olanağı seçimler için seferber ediyor. Bu durum adil yarışma koşullarına gölge düşürmekte. İkinci önemli mesele ise medyadaki durum. Televizyon ve gazete gibi geleneksel medya araçlarında hükümet yanlısı haber yapma eğilimi belirgin ölçüde güçlü. İlgili eğilim tarafsız haber alma olanaklarını kısıtlayarak seçmenlerin politik karar alma süreçlerini sakatlıyor (Öztürk, 2019).

Türkiye seçim sonuçlarını parantez içine alarak Hopa ve Artvin’deki siyasal tabloya yerel seçimler bakımından yeniden baktığımızda şöyle bir tabloyla karşılaşırız: Hopa’daki siyasi tercihleri 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçimi ile 2019 Belediye seçimi bakımından analiz ettiğimizde politik yönelimde ciddi bir dalgalanmanın olduğunu görüyoruz. Şöyle ki, Cumhurbaşkanlığı seçiminde CHP adayı Muharrem İnce toplam oyların %54,24’ü almış. Onu sırasıyla Cumhuriyet İttifakı adayı Recep Tayyip Erdoğan (%36,41), İyi Parti adayı Meral Akşener (%6,54), HDP adayı Selahattin Demirtaş (%1,59), Saadet Partisi adayı Temel Karamollaoğlu (%0,96) ile İşçi Partisi adayı Doğu Perinçek (%0,25) izledi. Aynı gün yapılan milletvekili seçimiyle cumhurbaşkanlığı seçimi arasında HDP oyları bakımından ciddi bir değişimin olduğunu görüyoruz. 2018 milletvekili seçiminde Millet İttifakı %49,59 gibi bir oy oranına ulaştı. İttifaka dâhil partilerin oy oranı ise sırasıyla CHP %38,85, İyi Parti %9,03, Saadet Partisi %1,48’dir. Cumhuriyet İttifakı ise %38,53’lük bir oy oranına ulaştı. İttifaka dahil partilerden AKP %29,89, MHP ise %7,94’lük bir temsil oranına sahipti. Bu seçimde HDP’nin oy oranı %11,27, diğer partilerin oy oranı ise 0,60 olarak gerçekleşti.⁷

Bu tablodan çıkan sonuç Millet İttifakı ve Cumhuriyet İttifakı partileri için oldukça açık. Milletvekili seçimlerinde birleşen ama Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ayrışan Millet İttifakına dahil partilerin bu iki seçimdeki oy oranları arasında yaklaşık 5 puan kadar bir fark var. Milletvekili seçimlerinde %50, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise %55 oy alınmış. Bu fark HDP seçmenlerinin en az yarısının Cumhurbaşkanlığı seçiminde CHP adayı olan Muharrem İnce’ye oy verdiği gerçeğini ortaya koyuyor. Aynı gün yapılan iki ayrı seçimde HDP’ye %11,27, HDP adayı olan Selahattin Demirtaş’a ise %1,59 oy çıkmıştı. Cumhuriyet İttifakında ise ciddi bir farklılaşma yok. AKP ile MHP’nin milletvekili seçimlerindeki toplam oy yüzdesi yaklaşık %38, bu iki partinin ortak adayı olan Recep Tayyip Erdoğan’ın oyu ise %36,5.

Hopa yerel seçiminde ise özellikle HDP ve İyi Partinin konumu bakımından ciddi bir farklılaşma söz konusu. Seçimi kazanan CHP adayı (Taner Ekmekçi) %39,81 ile 5137 oy almış. Halk Partisinin Hopa ilçesindeki belediye meclisi oy oranı ise %40,41. Parti mecliste başkanlığına göre biraz daha fazla oy alarak 5199 sayısına ulaşıyor. Bir önceki yıl

⁵http://www.cumhuriyet.com.tr/foto/foto_galeri/1321480/73/31_Mart_2019_Kayyim_atanan_belediyelerde_secim_sonuc_lari.html;

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yerel_yonetimler/1325579/Demirtas_etkeni_Borc_odendi_.html

⁶http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yerel_yonetimler/1325576/ittifakin_kaybedeni_iYi_Parti.html

⁷Veriler için bkz. https://secim.haberler.com/2018/artvin-hop-a-secim-sonuc_lari/

yapılan genel seçimlerde olduğu üzere yerel seçimlerde de MHP ayrıca aday çıkarmayıp AKP ile birlikte Cumhuriyet İttifakı olarak seçime girdi. Cumhuriyet İttifakı adına yarışan AKP adayının oy oranı %36,9. 4761 oya karşı bu oran elde edilmiş. AKP'nin belediye meclisi seçiminde aldığı oy belediye başkanlığı oyuna paralel. Partinin oy oranı %36,84, aldığı oy ise 4740. İyi Partinin durumu ise oldukça ayrık bir konumda. Bu parti bir önceki yıl yapılan genel seçimlerde Cumhurbaşkanlığı düzeyinde kendi adayını çıkarmışken, milletvekili seçimlerinden CHP ile ittifak yapmıştı. 2019'da yapılan yerel seçimlerde de pek çok il ve ilçede CHP ile İyi Parti arasında ittifak yapıldı. Hopa ise ittifak yapılmayan yerlerden biri. İyi Parti ne belediye başkanlığı ne de belediye meclisi düzeyinde CHP ile ittifak yaptı. Ortaya çıkan tablo ilginç. İyi Parti belediye başkanlığı seçiminde 2866 oya karşı %22,21 oy oranına ulaştı. Partinin belediye meclisi oy oran ve sayısı da başkanlık seçimine paralel. Meclis seçiminde %21,38 oy alan partiye 2751 seçmen destek vermiş durumda. Saadet Partisine ise belediye başkanlığı seçiminde %0,74, belediye meclisi seçiminde ise 1,09 oy oranı çıktı. HDP ise Hopa'da hiçbir düzeyde seçime katılmadı. Ne belediye başkan adayını çıkardı ne de belediye meclis üyesi. HDP'nin bu tavrının seçim kazanılmasında belirleyici olduğu açık. Çünkü yerel seçimlerde çıkan tablo CHP'nin genel seçimlerdeki %38,85'lik oy oranını yerel seçimlerde de koruduğu yönünde. Ama İyi Partinin oyları bir önceki yıla göre yaklaşık 12 puan artıyor. Cumhuriyet İttifakı oy oranı sabit kaldığına göre İyi Partinin oy artışı hemen tümüyle CHP seçmeni kökenli. Ancak 11,27 oy oranına sahip HDP seçime girmediği için CHP, HDP seçmeninden aldığı destekle oy oranını korumayı başarıyor.⁸

Artvin merkezdeki genel ve yerel seçim sonuçları birbiriyle karşılaştırıldığında Hopa'dan farklı bir durum olduğu göze çarpar. Şöyle ki, Artvin merkezde Cumhuriyet İttifakı ile Millet İttifakı ve iki ittifakın başat partileri olarak AKP ile CHP'nin oy oranları birbirine çok yakındır. 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimi ile milletvekilliği genel seçim sonuçları bu yakın konum alışı doğrulayan bir tabloya işaret eder. Cumhurbaşkanlığı seçiminde CHP adayı Muharrem İnce %44,10 ile seçimden birinci çıkmış, Recep Tayyip Erdoğan ise %43,47 ile az farkla ikinci olmuştur. Meral Akşener'in %10,42 oyla üçüncü olduğu seçimde Temel Karamollaoğlu %1,08, Selahattin Demirtaş %0,66, Doğu Perinçek ise %0,27 gibi nispeten düşük oy oranlarıyla seçimi tamamlamıştır. Milletvekili seçiminde Millet İttifakı seçimi %49,89 rakip ittifakın önünde tamamlamıştır. İttifak partilerinin oy oranları sırasıyla CHP 33,37, İyi Parti 14,65 ve Saadet Partisi %1,44'dür. Cumhuriyet İttifakının oy oranı %46,46 ile Millet İttifakına çok yakındır. AKP %32,91, MHP ise 1275 oy oranına ulaşmıştır milletvekili genel seçimlerinde. Bahsi geçen seçimlerde HDP ise %3,07 oy oranına ulaşmıştır.⁹

Bu tablodan çıkan sonuçları şu şekilde listeleyebiliriz: Cumhuriyet İttifakı ile Millet İttifakı, AKP ile CHP, MHP ile İyi Partinin siyasal güçleri birbirine yakındır. Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili genel seçim sonuçları bakımından bu birbirine denk iki büyük politik kutuptan Millet İttifakı hattı Cumhuriyet İttifakına göre biraz daha fazla seçmen desteğine sahiptir. Hopa'dan farklı olarak Artvin merkezde ciddi bir HDP etkinliğinden bahsedilemez. Yerel seçimde ise Millet İttifakı ve CHP'nin Cumhuriyet İttifakı ve AKP'ye karşı çok az farkla önünde olduğu siyasal tablo CHP'nin AKP ile arasındaki farkı biraz daha açmasıyla sonuçlanmıştır. Artvin merkezde CHP adayı 7162 oya karşılık %50,96 yüzde ile seçimden galip çıkmıştır. AKP adayı 6077 oya karşılık %43,24 seviyesinde bir desteğe ulaşmıştır. BTP, Saadet Partisi ve DSP adaylarının toplam oy oranı %2,16 gibi oldukça düşük bir düzeyde kalmıştır. Genel meclis sonuçları da başkanlık seçimi sonuçlarını desteklemektedir. CHP 7447 oya karşılık %53,51 gibi bir desteğe ulaşmış, AKP ise 5950 oy ile %42,75'de kalmıştır. Saadet Partisi, BTP ve TKP'nin meclis oylarının yüzdesi %3,74 seviyesindedir.¹⁰

İyi Parti, MHP ve HDP'nin ne başkanlık ne de meclis seçimlerine katıldığı Artvin merkezde Hopa seçimleri bakımından belirleyici konumda olan parti İyi Partidir. Daha önce belirtildiği üzere Hopa'da İyi Parti CHP'nin karşısına aday çıkarmıştır. CHP ancak HDP'nin ve diğer sol partilerin seçime girmemesi sayesinde Cumhuriyet İttifakının AKP'li adayı karşısında seçimi kazanmıştır. Hopa ile karşılaştırıldığında ise Artvin merkez sonuçları daha az çekişmelidir. Beklediği üzere Millet İttifakı Cumhuriyet İttifakıyla arasındaki farkı daha da açarak seçimi kazanmıştır. Ancak ittifaklar arası rekabet bakımından şöyle bir hatırlatma yapılabilir: Bilindiği üzere yerel seçimlerde, özellikle belediye başkanlığı seçimi bakımından aday faktörü önemlidir. Belediye başkan adayları partisinden daha fazla veya daha az oy alabilir. Kişiler parti bağımlı geriye iterek akrabalık, hemşerilik ve tanınırlık gibi saiklerle başkanın kendisine oy verebilirler. Artvin seçimlerine baktığımızda ise bu durumun tam olarak gerçekleşmediğini görüyoruz. Adaylar parti oylarına yakın oy almışlardır. Bu durum özellikle 31 Mart'a kadar görev yapan mevcut belediye

⁸ Veriler için bkz. <https://secim.haberler.com/2019/yerel-secimler/artvin-hopa-secim-sonuclari/>

⁹ Sonuçlar için bkz. <https://secim.haberler.com/2018/artvin-merkez-secim-sonuclari/>

¹⁰ Seçim sonuçları için bkz. <https://secim.haberler.com/2019/yerel-secimler/artvin-secim-sonuclari/>

başkanıyla seçime giden AKP bakımından dezavantajlı bir sonuç yaratmıştır. Belediye başkanı Mehmet Kocatepe'nin parti oylarında ciddi bir değişiklik yaratamadığı ve bu nedenle seçimin CHP'li adaya karşı kaybedildiği görülmektedir.

3. Artvin Belediye Başkanıyla Görüşme

Soru 1: Belediye başkanlığı adaylıkları belirlenirken ön seçim yapılmadı. Bu tavrı nasıl değerlendiriyorsunuz? Ön seçim olmadan da pek çok şehri CHP kazandı. Ön seçim yararlı bir şey mi? Partiyi yıpratıyor mu?

Demirhan Elçin: Birincisi ön seçimin yapılmaması tamamen partinin kendi iç meselesi olarak değerlendiriyorum. Ön seçimin yapılmamasına karar veren neticede genel merkez. Yerel örgütler belirleyici oluyor ama ben adayımı şu şekilde tespit etme hakkına sahibim. Kendi iç hukukuna göre bunu partinin kendi tercihi olarak değerlendiriyorum.

Sizden bağımsız bir şey mi?

Tümüyle bağımsız. Ben aday adayı iken de söyledim aynı şeyi. Çünkü kendi tercihim üye bazında ön seçimle yapılsın aday belirleme. Ama ben aday adayı olduğum için parti ön seçim yapar üye bazında delege bazında yapar. Anket yapar. Merkez yoklaması yapar. Aday adayı olduğum için bunlar hangisi yapılırsa yapılsın ben aday adayım. Ben bütün yöntemlerde aday adayım dedim. Çünkü neticede partide aday olmak istiyorsanız tek şartla dersiniz o şartı yapmazlarsa aday adayı olamazsınız. Partinin kararına da saygı duydum. Üye olsam tartışırım dedim partinin kararını ama sadece üye olsam hangisini yaparlarsa yapsınlar ön seçim yapsalar eğer bunu düşünmüyorsam üye olarak onu da tartışırım yapmasaydınız ön seçimi derdim. Ama aday adayı olduğum için de partinin kararını da tartışmam. Netice de Artvin'de de anket çalışması yapıldı. Ne yapılırsa yapılsın neticede biz atamayla geldik. Genel merkez dedi ki budur dedi. Ve biz aday olduk. Dolayısıyla o sadece bir yöntemdir. Atamanın yöntemlerinden. Parti bu yöntemi tercih etmiş. Onun için bunu ben sadece partinin tercihi olarak değerlendiriyorum. Halen daha tartışmıyorum ön seçim partilerin hepsinde olmak durumundadır. Bireysel düşüncem budur. 80 öncesinde siyasi partiler yasasında vardı. Hiçbir parti Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, bütün partiler hâkim nezaretinde ön seçim yapmak zorundaydılar. Üye bazında yapan da vardı delege bazında yapan da vardı. Bu hem belediye başkanlığı içindi hem de milletvekilliği için. Sadece belli bir kontenjan vardı o zaman yaşım çok büyük olmadığı için detayını bilmiyorum ama diyelim ki atarak söylüyorum yüzde 5 Türkiye genelinden partinin genel merkezinin belirleme hakkı vardı. Hangi ilde yapardılar onu bilmiyorum. Böyle bir atama vardı. O dönemlerde ki Adalet Partisi olarak biraz parti içi demokrasisi olmayan ya da demokrasiye biraz daha uzak görünen Adalet Partisi de Sabit Osman Avcı gibi Artvin'de Adalet Partisinin çok güçlü bir siyasetçisiydi. İşte meclis başkanlığı yapmış, orman bakanlığı yapmış, partinin genel başkan yardımcılığını yapmış bir adam oda burada ön seçime giriyor. Dolayısıyla ön seçim o zaman mecburiydi. Şimdi siyasi partiler yasasında bu olmayınca partilerin tüzüğüne giriyor ve parti bunların hangisini istiyorsa onu yapıyor. Ön seçim olmalı, siyasi partiler yasasına konmalı ve kuralı da olmalı partilerin genel merkezleri de ben Artvin'de ön seçim yapayım mı yoksa yapmayım mı diye parti genel merkezleri bu işte yoğunlaşmamalı. Dolayısıyla da bu benim düşüncem. Ön seçim olmayacak o zaman siyasi partiler yasasına konulması lazım ki ön seçim olmaz genel merkez atama yapar derler. Şey açısından söylüyorum, partiler bundan da yoruluyor. Her seçimde yoruluyorlar. Bugün ki AK Partide de ön seçim yok ama seçim isteyen var atanan diyor ki bu sistem iyidir olmayan olmadı diyor kim genel merkez yakınsa, daha iyi kulisini yapıyorsa neticede siyasette böyle bir şey. Biz seçildik, niye seçildik? Halk bizi benimsedi. Niye benimsedi? Bir taraftan partimizden dolayı benimsedi, bir taraftan kişiliğimizle, bir taraftan tanınırlığımızla, bir taraftan da kulis yaptık biz daha iyi yaparız dedik ve halk bizi öyle benimsedi. Dolayısıyla siyasette böyle bir şey. Ben ilke olarak ön seçime taraftarım. Ama ön seçimin yapılması da zaman zaman zarar da veriyor. Ama bunlar ön seçim yönteminin yanlış olduğu anlamına da gelmez. Biz Cumhuriyet Halk Partisi içindeki yarışlarda bir hazımsızlığımız söz konusu oluyor, bizim bunu parti içinde özümsememiz lazım. Biri biri ile küsüyor, kırılıyor diye de bu işten uzaklaştıkça bizim de genel merkez ataması dediğimiz zaman da sol ve sosyal demokrat dediğimiz anlayışımız zayıflıyor. Ben partinin tüzüğe koyarak bazı yerlerde kontenjan koyar bazı yerlerde 1 3 5 7 gibi bir şeyler söylerler ama Artvin küçük yer zaten burada sıradan denmesi lazım ki bir kural olsa herkes ona göre çalışır. Şimdi işte delege elle mi yazılacak seçilecek mi? Yani bizim partide de ben CHP açısından baktığımda partide hep böyle olunca dışarıda kalanlar, partinin yönetiminde olmayanlar veya bizim gibi dışarıda kalanlar da küsüyor, olanlar da diyor ki parti çok güzel. Ben diyorum ki mükemmel. Kişilerin bu duygularını kaldırmak için bir kural olmalı. Bu kuralı da kesintisiz parti uygulamalı diyorum. Ama her zaman ön seçimden yanayım.

Soru 2: Seçimin kazanılmasında iyi parti ile kurulan ittifakın ne derece belirleyici olduğunu düşünüyorsunuz?

D. E: Şimdi Artvin’de İyi Parti ile ittifakın yapılmadığı yer zannedersem Hopa oldu. İttifak olmadı ama orası da kazanıldı. Olmamasına rağmen kazandı. Ben şunu söylüyorum biz genel merkezlerin daha ittifak yapmaksızın, Artvin’de ittifak yapılması yönünde bir kararları da olmadı. Artvin’de ittifakı biz il yönetimleri ilçe yönetimleri bazında daha kasım ayındayken başlattık. Sözleştik at pazarlığı yapar gibi değil, ama sözleştik işte şöyle yapacağız böyle yapacağız dedik, onlar da kabullendiler bu bizim için psikolojik açıdan üstünlük sağladı. CHP Artvin’de tek başına belediyeyi kazanabilecek güçte bir parti zaten. Ama bir de İyi Parti ile MHP’den kopanlarla, İyi Partinin sağ kesimden insanların toplandığı bir parti olunca CHP adayının zaten güçlü olan adayın daha güçlenmesi anlamında biz öne çıktık. O yönden psikolojik olarak müthiş bir katkı sağladı diyebilirim. Ama oy bazında önceki seçimde bin oyum vardı bu seçimde bin verdik iki bin verdik söylemek mümkün değil. Her seçimdeki oy o seçimin şartların göre verilen oydur seçmen tarafından. Onun için benim bin oyum var o zaman öyle olmuş olsaydı, Kocatepe’nin de 7200 oyunun önceki seçimden durması gerekirdi. Yani yine kazanması lazımdı. Oylar kimsenin çantasında keklik gibi değil. Onunu için o günkü şartlara göre söylüyorum İyi Partinin bin oyu varsa binini de aldık diyemem veya belki de binini aldık daha fazlasını da belki. Fakat onlarla birlikte olmaktan dolayı da kazandık. Olumlu oldu. Bu gidişatın da olumlu olarak devam ettirilmesinden yanayım. Yani devam etmeli. Burada da görev İyi Partiden veya ÖDP’sine kadar bütün sol kesimlerle de ittifak ettik. Amasız fakatsız desteklediler. Bütün bunları ürkütmeden onların da gönüllerini kırmadan lokomotif olan CHP’nin bu işi götürmesi lazım diye düşünüyorum. Bu faydalı oldu, seçimlerde ittifaklar bize katkı sağladı.

Soru 3: Cerattepe olaylarının seçmen davranışı üzerinde bir etkisi var mı? Mahallenin etkisi var mı? Dışarda Artvinli olmayıp ama dışarda olanlar Cerattepe’yi çok önemsiyorlar. Siz ne düşünüyorsunuz?

D. E: Ben de çok önemsiyorum. Şöyle söyleyeyim. Cerattepe sizin incelemeniz gerek bir alan. Sizin alanımıza giriyor. Bir toplumsal hareket var. Ve 25-30 senedir devam ediyor. Bunlar parti değil. Bir menfaat sağlamıyor kimseye. Sadece samimice mücadele ediyor. Ama hemen herkes bu mücadelenin içinde. Girenler bıkıyorlar yönetim suydu buydu tartışıyorlar. Bunlar farklı bir şey yani. Para verseniz bu insanlar bir araya gelmez. Değişik bir durum yani benim çözemediğim. Cerattpedeki maden direnişimiz Cerattepe’nin Artvin’e olan zararına ben ve benim partim bu mücadelede en önde geliyoruz. Hem birey olarak en önde gelen kişisiyim halen daha kendimi o şekilde öyle görüyorum, partim de o işin lokomotifiydi. Sadece CHP değildi. Bunun içinde MHP’si de vardı, Ülkü Ocakları da vardı, halk evleri vardı. Yani söylediğim gibi Cerattepe mücadelesinin içinde birleşme nedeninde bunun lokomotifi siyasi güç CHP’dir. Ben de bireysel olarak CHP’nin hem bir üyesi olarak hem de daha eskiden geçmişimde yer alan esnaf teşkilatının başkanı olarak ben de bu hareketin önde gelen figürlerinden birisiyim. Cerattepe ile ilgili olarak kaygıları olanlar belediye başkanı olursa maden durur demediler. Bildiler ki Cerattepe ile ilgili halkın aleyhine bir şey olursa biz Artvin belediyesi olarak orada yer almayız. Bana güvendiler ve bu nedenle de beni desteklediler. Yani seçimi bu da etkiledi. Destek verenlerin şüphesi olmadı. Bu seçimde de çok etkili oldular. Diyelim ki maden direnişine soğuk bakan, ters bakan bizim partimizde de var tabii ki böyle bir kişi, aday olmuş olsaydı bu hareketin bileşenlerinin pek çoğu aday CHP’li olmasına rağmen ya oy vermeyeceklerdi ya da sandığa gitmeyeceklerdi.

Maden işi ne olacak sizce?

D. E: Şu anda zaten ikinci yer genişletme işleri mahkemede reddedildi. Yeni bir ihale yapılmış mevcut yerin aşağı yukarı Artvin’e kadar gelen yerin arama izni veya çalışma izni gibi bir şey ihale edilmiş. Burası Öz altına aitti ve Özaltın da sanki bir başkasına al değiştirmiş. Yani bir fırıldaklar dönüyor. Ben hukuksal olarak söylüyorum. Benim belediye başkanı olarak hukuksuz bir ş yapmam söz konusu olamaz. Artvin halkına zarar veriyor ise çevreye zarar veriyorsa, ÇED raporuna uygun çalışılmıyor ise belediyenin bu konu ile ilgili olarak yapması gereken hangi yaptırım varsa onu eksiksiz yapacağım. Takipçisiyim elbette. Ama madeni kapatacağız desem yalan söylerim. Ama deseler ki belediyenin yetkinde deseler bugün kapatırım. Öyle bir yetkim yok. Kapatırım, asarım keserim desem yalan olur.

Soru 4: Seçimi kaybetmesine rağmen AKP’nin ve Cumhur ittifakının Artvin’de yüksek bir oyu var. Durum Hopa’da da öyle. Bu bağlamda Artvin’deki muhafazakâr seçmen kitlesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

D. E: Muhafazakâr kesimdeki seçmenler hakkında şunu düşünüyorum. Biz yerelde iktidar olduk ama genelde değiliz. Dolayısıyla yerelden ziyade genelde iktidar olmak seçmenin davranışlarını daha çok etkiliyor. Yereldeki ile de birtakım değişiklikler oluyor. Son beş ayda farklı farklı şeyler var Artvin’de. Gezdiğinizde göreceksiniz. Bir

rahatlama, bir psikolojik gerginlik halkın üzerinden kalktı. Ama merkezi yönetimde yine iktidar oldukları için doğal olarak kopmuyorlar. İktidarda olmanın verdiği güçle şu anda duruyorlar. Doğaldır ki o seçmen yapısı benim gördüğüme göre işte bu iktidardır, iş adamı iş alırız diyor, işsiz olanlar İŞKUR'dan işe gireriz, biz burada duralım, burada gözükelim diye duruyorlar. Tam bir çözülme yok. Tam bir çözülme ekonomik olarak var ama partili olarak bir çözülme yok. Halen daha bizim bir menfaatimiz olur diyerek duruyorlar. Çünkü durmazsak öbür tarafta iş yok diyor. Hiç yoksa burada iş tutarız diyor. İktidardan düştükleri anda dağılacaklar. İktidar değillerse bir arada durmazlar.

Soru 5: Artvin siyasetinde kadınlar geri planda mı? Artvin'in hiç kadın belediye başkanı ve milletvekili olmamış. Bu sizce normal mi?

D. E: Artvin merkezi diyorsanız doğru, ama Türkiye'de ilk kadın belediye başkanı Kılıçkaya belediye başkanı olmuş. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk. Şimdi köy oldu. Yusufeli'nin bir beldesi idi. Belediye idi sonradan köy oldu. Çok eski bir örnek cumhuriyet tarihinde ilk kadın belediye başkanı Artvin Yusufeli'nden. Şöyle söylüyorum, burada genel anlamda baktığın zaman idari açınsından olsun yönetim açınsından olsun erkek yönetimin hegemonyası var. Bayanlara ilişkin kotalar konuluyor, işte şu kadar olsun eşit olsun söylemi. Bunları Türkiye geneline yaydığın zaman Artvin bunların önünde. Niye önünde diyorum bizim 15 tane belediye meclis üyemiz var. Benim partimden iki tane belediye meclis üyem var, AKP'den de 1 tane var. Yani %20, mesela benim başkan vekilim bayandır. Yani Artvin bu durumdan biraz daha uzak diye düşünüyorum. Esnaf odaları birliği başkanı iken benim bulunduğum odada 4 tane bayan vardı 3 tane erkek vardı yönetimde. 18 odadan bir odanın başkanı halen bayan. Yani sadece yönetici bazında söylemiyorum. Sonuçta erkeklerin hâkim olduğu bir ülkede yaşıyoruz. O açıdan buradaki bayanların bazıları da çok feminist. Bu açıdan da bakmak lazım. Ekonomik özgürlüklerini tamamen kazanmamışlar. Ekonomik özgürlükle kadın daha fazla özgür oluyor. Kendine daha çok güveniyor. Sonuçta iş siyasete gelince evet biraz daha gerideler.

Soru 6: Etnik ve kültürel farklılıkların siyasete etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Gürcüler, Lazlar, Hemşinliler, çingeneler bu coğrafyada önemli bu kesimlerin siyasete etkisi hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

D. E: Etnik bir ayrımcılık burada yok. Kendilerinin hepsi bu toplumun bir bireyi olarak sayan, Gürcü'yüm dediği zaman Gürcistan'daki Gürcü'yüm demiyor. Türkiye'deki Gürcü'yüm diyor. Kendine bir alt kimlik oluşturuyor. Bu kimliği Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının önüne hiç geçmemiş. Ama Hopa'da ne olmuş? Laz ve Hemşinli arasında bir yarışma olmuş. Halen daha devam. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı kimliğinde Lazlık, Hemşinlilik öne çıkamaz. Türküm der. O etnik kimlik bu doğudakiler gibi belirgin bir şey yok Artvin'de. Veya Gürcü dediğimiz zaman Gürcistan'daki Gürcü'yüm anlamında söylemiyor. Orda akrabalarım var diye anlatıyor. Burada bir dayanışma için lobi için kendine bir alt kimlik arıyor. Bizim buradaki etnik kimlik değil ama bu ayrımcılıkları seçimlerde etkili oluyor. Ama etnik kimlik olarak da hiçbir zaman da öne çıkarmıyorlar. Borçka'da Artvin'de Gürcü-Laz ayrım yok. Ama Hopa'da var. Orada da nüfusları aşağı yukarı birbirine yakın gibi burada fazla yok.

Soru 7: AKP yönetimindeki belediyenin hataları nelerdir? Artvin'deki AKP belediyeciliğini kapsamlı bir şekilde değerlendirir misiniz?

D. E: Birincisi para Türkiye Cumhuriyetin parası ya belediyenin parası ya bu parayı istediğimiz gibi kullanırız, bunu kullandığımız zaman yargılanmayız, iktidarız, soruşturma açılmaz, o güçte pervasızca yapmışlar. Kanundan korkmamışlar, Allaha'tan da korkmamışlar. Biz namaz kılıyoruz demişler. Namaz da kılmıyorlar. Ben böyle hiç bilmiyordum. Beş yılda burada çalışanların bile ahlaki yapılarının bu kadar bozulacağını tahmin etmedim. Tek hayal kırıklığım borç falan değil, yönetim anlayışının bu şekilde laçka, bu şekilde pervasız olabileceğini tahmin etmiyordum. Borç 50 milyon değil de 60 milyon çıkar. Devleti kurumsal olarak perişan etmişler. Paradaki yolsuzlukları falan bunlar bizim hakkımız diyorlar. İşi almışlar, yapmışlar bitirmişler, yaptırdın ama sen serbest rekabet ortamı yaratmamışsın ki. Ama gidip bu adama yaptırmışsın, başka adamı karıştırmamışsın ki. Artvin de bu oluyorsa ve ben buna 5 aydır hala hâkim olamıyorsam ne olduğunu bilmiyorsam, inan İstanbul'da bilmeleri hiç mümkün değil. Bulmaları da hiç mümkün değil. Müthiş bir şekilde bir dejenerasyon var yani. Hiç düşünmemişler yani bize müfettiş gelir. Bize bir savcı gelir. Biri bizi şikâyet eder. Genel müdür gelir. Bize bakan gelir, görevden alır bizi. Hiç düşünmemişler. Hiç gitmemek üzere de kendilerini hazırlamışlar. Adamdan mal almış, su almış, parayı vermemiş. İlk kazandık, mülkiye müfettişleri geldi. 10-15 gün sonra kendiliğinden geldi. Bunlara dedim burada bir örgüt var. Nasıl bir şey dediler? Türkiye'nin merkezidir diye pilot bölge olarak burayı kullanıyorlar, burada farklı bir şey var dedim. Paralel yapı diyorlar ya tamam o da girmiş ama o yapı gibi bir şey var burada. Hiç yetkili olmayan kişiler belediyeyi idare etmiş dışardan. Belediye başkanının makam arabası var, o kadar da dedik. Biz de zannediyorduk ki

34 plakalı arabayı İstanbul Belediyesi vermiştir. Veya kiralanmıştır. Meğer buradan kiralamışlar. Artvin’de 34 plakalı arabayı kiralyorlar, ama belediye bir kuruş araba kirası parası ödemiş. Beş yıl boyunca kiralık arabaya bindiler. Belediyenin kasasından çıkan kiralık araba parası yok. Sözleşmeler var elimde. Zaman zaman kira parası ödenmiş, ama o para nerden ödenmiş belli değil. Hukuk mukuk yok. Başka bir şey var burada. Akıl alacak iş değil. Mazotu belediyeden konmuş. Ya belediyeden kiralanmayan aracın mazotunu nasıl koydun sen buradan? Bunla hesaplaşacağız. Nasıl bulursun ki bunu. 3 tane otobüs getirmişler. Sözleşme yok. Hiçbir şey yok ama belediye iki sene, üç sene bakımını yapmış. Sıfır araç mazot doldurmuş parayı almış vatandaştan taşımış arabalar bizim değil kullanım hakkımız da yok. Biz mazbatayı alınca ruhsat sahibi olanlar İstanbul’dan arabaları almaya geldiler. Vermedim. Kime verdiyseniz ondan alın dedim. Polise deyin ki dedim çalmışlar. Bunu neresini bulacaksınız. Kime sorsan kimse bir şey bilmiyor. Evrak yok. Belediye başkanı protokol yapmış, imzalamış, evrak kaydı diye bir şey yok. Paranın kaydını nerden kimden soracaksınız? Tümüyle gerçekten söylüyorum bir paralel yapı var.

Soru 8: Bölge göç vermeye devam ediyor. Belediyenin kalkınma konusunda bir stratejisi var mı? Yoksa merkezi hükümetin öncelikle adım atmasını mı bekliyorsunuz?

Buradaki sıkıntımız bizim göçün esas nedeni sadece ekonomik değil. Bir eğitim. Ekonomik durumu iyi olan benim çocuğum daha iyi okulları okusun diye, işte lise zamanında iken Ankara’ya gidiyor, imkânı olan gidiyor. İmkânı olan yaşlanınca diyor ki sağlık sorunundan dolayı burada durmamam lazım diyor. O nedenle büyük kentlere gidiyor. Bir de iş imkânı yok burada. İş bulamıyor burada. Sanayi yok. Burada 50 kişinin çalışabileceği bir sanayi atölyemiz ya da imalathanemiz bile yok. 50, 20, 30 kişinin bir arada çalışacağı bir sanayi işletmemiz yok. Doğal olarak işsiz kalıyor. Yani iş bulmak için de gidiyor. Bir de son yıllarda biliyorsunuz işte herkes lise mezunu oluyordu, şimdi herkes bir şekilde açığı kapalıyı iki yıllığına okuyarak üniversite mezunu oluyor. Tabi nicelik anlamında oluyor bu, nitelikli olmuyor bu durum. Herkes üniversite mezunu olunca üniversite mezunu geliyor ben vasıfsız bir işte de çalışırım diye talepte bulunuyor. Yani maceraya atılarak, iş için de giden var. Ama genel olarak göçün en büyük iki nedeni sağlık ve eğitim. Bizim belediye olarak da seçim planımızda kalkınma kooperatifleri aracılığıyla halkı üretime teşvik etmek var. Pazartesi günü de Türkiye’de bu işin öncüsü olan İzmir belediye başkanının kooperatiflerle ilgili buradaki belediye başkanlarımızı toplayacağız hem üretim hem de pazarlama açısından en organik şekilde tarım üretimi anlamında, bal, seracılık glutensiz buğday üretimi var. Bunu da belediyeler olarak biz üreticiye taban fiyat belirleyerek destek alımı yapıp, üreticinin üretime yönelmenin önünü açacağız. Çünkü destek fiyatı açıklamazsanız, satamadı onun için destek alımı ile belediyeler olarak ürettireceğiz. Aynı şekilde hayvancılığı da bu şekilde destekleyeceğiz.

Soru 9: Kent ile üniversite arasındaki ilişkiyi yorumlar mısınız? Üniversite kentten kopuk mu? Kentin geleceğine katkısı var mı?

Üniversite bizden memnun değil, biz de üniversiteden memnun değiliz. Üniversiteye bir Artvinli olarak neler alacağımızı ya da bize neler vereceğini bilmiyoruz. Bilmediğimiz için de istemiyoruz. Üniversite de bize biz size şunları verebiliriz diye önümüzü de açmıyor. Bir temas yok aramızda. Seçim öncesinde de rektörle de gittim görüştüm. Üniversiteden Artvin halkının bu dönemde alması gerekeni alacağını düşünüyorum. Üniversite bizi yönlendirmeli. Proje yapmayı Artvin’de bilen hiç kimse yok. Finans projelerinden Artvin hiç faydalanmıyor. Bilmiyoruz ki faydalanalım. Üniversite belediye ile birlikte sosyal proje yapar. İşte eğitimi kadrosu var, bize yardım edecek, biz de lojistik destekleri üniversiteye vereceğiz yani. Önceki yönetim üniversite ile hiçbir ortak proje yapmamış. Üniversitenin gelişmesi lazım. Artvin’de her şey pahalı. Öğrenci geliyor, ev falan bulamıyor dondurup gidiyor. Buraya ekonomik durumu iyi olup da gelen öğrenci yok. Belediyenin misafirhane olan yerini şimdi ben kız yurdu yapıp yetiştiriyorum. Kimse bana yurt yap demedi ama. Bir hayırsever hasta yakınları için bir konukevi yaptırmış. Burayı bu şekilde kullanma şansımız yok. O nedenle hayırseverimiz ile protokol yaptım burayı yurt olarak kullanalım diye. Kabul dedi. Ben de başladım temasa. Şimdiye kadar ben esnaf odaları birliği başkanı idim. Hiçbir temasları yoktu. Biz de gidip ne yapılacağını bilemiyorduk. Nasıl ki bu barajlar yapılırken anlayamadıysak, nasıl olsa devlet yapıyor dedik perişan olduk, bu üniversite meselesinde de aynı şey oldu. Şimdiye kadar böyle oldu, ama bundan sonra öyle zannediyorum ki öyle olmayacak. Üniversite de Artvin’den memnun kalır diye düşünüyorum. Yani karşılıklı olarak faydalanacağız. Zorlayacağız daha doğrusu. Çünkü biz ne alacağımızı da bilmiyoruz ki. Mesela Artvin’de AB projesi yapmayı bilen hiç kimse yok. Mesela ben belediyede coğrafi işaret aldıracağım. Artvin’de yapan yok. Buldum Oltu’dan birini. Bu çok zor bir iş değil. Belediyede bu işi bilen ne bir tane memur ne de işçi var. Geçen ay Ankara’da bu konuyla ilgili bir kurs açıldı. Proje yatırımları ile ilgili bir kurs. Buradan birini yolladım. Git öğren, gel dedim. Yani bir yerden başlayalım dedim. Üniversitede varsa da biz bilmiyoruz. Biz de bu programlar var diye kimse kendini de bize pazarlamadı.

Soru 10: Artvin'de turizmin gelişmesini destekliyorsunuz? Ne gibi önemli projeleriniz olacak?

Kentin faydalanacağı şeylerden birisi eğitim. Eğitim de tıpkı acemi birliği dediğim şey gibi. İnsanlar gidip geliyor. Kültürümüz de ister istemez değişti. Her yerden insanlar geliyor. Buranın kültürü de değişti. Bize göre bozuldu, ama hakikaten üniversite kenti de böyle bir şey sonuçta. 59 yaşındayım ve diyorum ki Artvin'in yapısı bozuldu. Bozuldu derken değişti demiyorum, bozuldu diyorum. Değişti daha pozitif bir bakış. Ben olumsuz anlamda bozuldu diyorum. Üniversite kenti böyle bir şey. Artvin'in kalkınabilmesi için üniversite kenti olması lazım. İkincisi de turizm. Başka bir kurtuluşumuzun olacağını zannetmiyorum. Turizmin olduğu yerde de madencilik faaliyeti ikisi bir arada dünyanın hiçbir yerinde olmamış bizim burada da olmaz. Turizmi çok öne çıkararak yeryüzündeki hareketliliği Artvin'in ekonomisine katkısı için bir an önce turizmi öne çıkarmamız lazım. Onun için de fiziksel alanlarımızı özellikle de konaklama ile ilgili eksikliklerimizi gidermemiz lazım. Buradaki turizm 4-5 aylık bir turizm oluyor. Burada bir Grand Artvin otel açıldı. Ömrü 4-5 ay, kışın 50 liraya oda satsalar kimse yok. Bir de hizmet sektöründe çok zayıfız. Kültür yönünden zayıfız. Garsonumuzdan, aşçımızdan ekonomimizden. Hiç kimse gelmiyor, elemanı 4'e düşürüyorsunuz, birden geldiği zaman o personel ona yetmiyor, iyinin reklamı çok az oluyor ama kötünün reklamı çok çabuk duyuluyor.

SONUÇ:

Bu metin içerisinde birinci bölümde Türkiye'de belediye temelli yerel siyaset yapılma koşullarıyla ilgili bir dizi tespiti yer verildi. Türkiye belediyeçiliği Batı dünyasındaki örneklerle karşılaştırıldığında tarihsel anlamda zayıf konumdaydı. Yerelin halihazırda devam eden merkeze bağımlılığı bahsi geçen zayıflığın kanıtlarından biri olarak okunabilir. 80 sonrası süreçte ise neo-liberalizmin toplum ve devlet işlerinin düzenlenmesinde öncelikli bir konuma oturmasıyla birlikte belediyeler, özellikle de büyük şehir belediyeleri rant ve kaynak dağıtım merkezleri gibi iş görmeye başladılar. AKP iktidarı ise mevcut neo-liberal yapıyı devam ettirdi. Ancak neo-liberal düzenin uygulanma biçimi giderek daha çok keyfi ve kurlsız hale geldi. Dahası elde edilen veya yaratılan kaynağın bir kısmı İslami bir toplum tesisi amacıyla toplum mühendisliği çalışmaları için kullanıldı.

İkinci bölümde ise Hopa ve Artvin seçimleri için yapılan ayrıntılı analiz CHP'nin bu iki yerel yönetim birimindeki başarısının birbirinden tümüyle farklı dinamiklere bağlı olduğu gösterdi. 31 Mart öncesinde belediye hem Hopa hem de Artvin'de AKP'nin elindeydi. Seçimlerde MHP AKP ile ittifak yaptı. Dolayısıyla Hopa ve Artvin'deki AKP adayları sadece bu partinin değil Cumhur İttifakı adıyla MHP'nin de oylarını aldı. Bu iktidar bloğu karşısında CHP'nin seçim stratejisi ise yerel farklılıkları gözetken bir siyaseti beraberinde getirdi. Artvin merkezde CHP ile İyi Parti Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu üzere resmi bir iş birliğine gitti. Hopa'da ise İyi Partinin CHP karşısında aday çıkarması sonucunda ittifak CHP ile sol bileşenler arasında yapıldı. HDP başta olmak üzere CHP dışındaki sol seçimlere katılmadı. Yaptığımız seçim analizinden çıkan sonuçlar oldukça açık. Hopa'da seçimin kazanılması HDP'nin, Artvin'de ise İyi Partinin seçime katılmayıp CHP adayını desteklemesi sayesinde söz konusu oldu.

Üçüncü bölüm tümüyle Artvin Belediye Başkanının sorulara verdiği yanıtlardan oluşmakta. Yerel seçim ve yerel siyaset sorunsalımız bağlamında verilen yanıtlardan ilgi çekici sonuçlar çıkıyor. Mesela CHP'li Başkan İyi Partinin CHP'yle ittifak yapmasının seçimlerde olumlu etki yarattığını belirtiyor. Ona göre bu iş birliği devam etmeli. Ama seçim sonuçları açıkça ortaya koyuyor olmasına rağmen seçimin İyi Parti sayesinde kazanıldığı vurgulanmıyor. Başkana göre İyi Parti desteği daha çok psikolojik bir etki yarattı. Aslında kendi başına seçimi kazanabilecek konumda olan CHP'nin İyi Parti ittifakı sayesinde daha güçlü görüldüğü, bu durumun da seçmen de Halk Partisi lehine algı pekişmesi yarattığı söylenebilir.

Başkanın turizm, üniversite ve kalkınma başlıklarında sorulara verdiği yanıtlar yerel yönetim ile merkez idare kurumları arasındaki ilişkinin niteliğini ortaya koyuyor. Ona göre merkezi yönetim kurumları şehrin beklentilerine tam olarak yanıt veremiyor. Yerel yönetimle merkez arasındaki iş birliği istenilen seviyede değil. AKP belediyeçiliğine yönelik eleştirilerde ise bu partinin ortaya koyduğu yönetim modelinin keyfilik ve usulsüzlük gibi sonuçları beraberinde getirdiği vurgulanıyor. AKP belediyeçiliğinin ikinci önemli özelliği, yani İslami bir toplum inşa etme noktasında belediye faaliyetlerinin bir toplum mühendisliği enstrümanı olarak iş gördüğü gerçeği başkan tarafından dile getirilmiyor.

Kadın ve etnisite gibi konularda verilen yanıtlar ise beklentinin altında kalmakta. Kadınların siyasete katılımının eksik kaldığı olgusal olarak kabul ediliyor. Hâkim ataerki yapı suçlanmakta. Ama hem siyaset yapan öznel hem de siyasette kullanılan dil bakımından siyasetin feminizasyonu için bir öneri sunulmuyor. Benzer bir eksiklik için etnisite için de söz konusu. Başkana göre Artvin'deki farklı etnik kimlikler arasında çekişme yok. Tüm alt kimlikler Türk üst

kimliği altında yer almakta. Ama kendisi Artvin'deki bu uyumlu tabloyla karşılaştırıldığında Hopa'da ciddi bir çekişmenin olduğunu kabul ediyor. Laz-Hemşin çekişmesi Hopa siyaseti bakımından etkili.

Başkanın açıklamalarından Cerattepe olaylarının yerel siyasette ve yerel seçimlerde bir karşılığının olduğunu görüyoruz. Maden konusundaki ısrar merkezin yerele müdahalesinin açık bir göstergesi. Madenin açık kalması merkezi idarenin tasarrufunda. Bu iş yerele bırakılsa maden kapatılacak. Ayrıca başkana göre Artvin'in kalkınma vizyonu turizm temelli olmalı, maden değil. Cerattepe'de CHP'nin direniş ve mücadeleye verdiği destek bu olayı önemseyen seçmenin parti lehine sandığa gitmesini kolaylaştırmış durumda.

KAYNAKÇA:

Arıkboğa, E. (2019). Vesayetten Kurtulmuş Demokratik Yerel Yönetim İhtiyacı. Birikim. 358-9, S. 49-53.

Arısoy, A. (2019). Kendiliğinden Olanı Yönetmek. Birikim. 358-9, S. 31-5.

Bayraktar, U. (2019). Müşterekler Siyaseti: Kentte Hemmahal, Hemzemin, Hemhal, Hemdert Olabilmek. Birikim. 358-9, S. 8-18.

Bilgin, A. (2016). Hopa'da Yerel Siyaset: Katılım, Seçimler ve Mücadele Örüntüleri, Karadeniz Araştırmaları, 52, S. 273-301.

Castells, M. (2014). Kent, Sınıf, İktidar. Çev: Asuman Türkün. Phoenix Yayınları, Ankara.

Öztürk, A. (2018a). Hopa Kimliği: Sınırlar, Sorunlar ve Yanılsamalar. Doğu Karadeniz'de Toplumsal Yapı, Kültür ve Gündelik Hayat, (Der.), M. Yavuz Alptekin, Serander Yayınları, Trabzon, S. 153-166.

Öztürk, A. (2018b). Doğu Karadeniz'de Milliyetçi-Muhafazakarlık. Doğu Karadeniz'de Toplumsal Araştırmalar, (Der.). Kerem Özbey, Phoenix Yayınları, Ankara, S. 35-54.

Savaşkan, O. (2019). Türkiye'de Yerel Yönetimler ve AKP Belediyeciliği. Birikim, 358-9, S. 88-99.

Unbehaun, H. (2006). Türkiye Kırsalında Kliyalizm ve Siyasal Katılım: Datça Örneği 1923-1992. Çev: Mehmet Öztürk, Ütopya Yayınları, Ankara.

Yalçın, B. (2019). Yerel Yönetimler Demokrasi Okulu Olacaksa... Birikim, 358-9. S. 42-8.

İnternet Kaynakça

http://www.cumhuriyet.com.tr/foto/foto_galeri/1321480/73/31_Mart_2019_Kayyim_atanan_belediyelerde_secim_sonuclari.html, 31 Mart 2019: Kayyım Atanan Belediyelerde Seçim Sonuçları, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019.

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yerel_yonetimler/1325579/Demirtas_etkeni_Borc_odendi_.html, Demirtaş Etkeni: "Borç Ödendi", Erişim Tarihi: 25 Nisan 2019

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yerel_yonetimler/1325576/ittifakin_kaybedeni_iYi_Parti.html, İttifakın Kaybedeni İyi Parti, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2019.

Fırat, Ali Haydar (2019). "Seçimin Sonuçları". <https://www.politikyol.com/ali-haydar-firat-yazdi-secimin-sonuclari/>, Erişim Tarihi: 10. 6. 2019.

Öztaş, Güven Gürkan (2019a). "Nefret Dili ve Tehdit Siyaseti Kaybetti" <https://www.birgun.net/haber-detay/nefret-dili-ve-tehdit-siyaseti-kaybetti.html>, Erişim Tarihi: 5. 4. 2019.

Öztaş, Güven Gürkan (2019b). "Büyük Mağlubiyet". <https://www.birgun.net/haber-detay/buyuk-maglubiyet.html>, Erişim Tarihi: 2. 4. 2019.

Öztürk, Armağan (2019). “31 Mart’tan Cumhurbaşkanlığı Seçimi İçin Çıkarılacak Dersler: Hala Araf’ta mıyız?”
<https://www.politikyol.com/armagan-ozturk-yazdi-31-marttan-cumhurbaşkanlığı-secimi-icin-cikarilacak-dersler-hala-araf-ta-miyiz/>, Erişim Tarihi: 11. 6. 2019.

Yaşlı, Fatih (2019a). “Seçimden Sonrasına Bakmak”
<https://www.birgun.net/haber-detay/secimden-sonrasina-bakmak-2.html>, Erişim Tarihi: 31. 3. 2019.

Yaşlı, Fatih (2019b). “İlk Değerlendirme”.
<https://www.birgun.net/haber-detay/31-mart-ilk-degerlendirme.html>, Erişim Tarihi: 3 Nisan 2019.

Yıldırım, Deniz (2019). “Cumhur İttifakı % 50’in Altında”.
http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/1332181/Cumhur_ittifaki_yuzde_50_nin_altinda.html, Erişim Tarihi: 6. 4. 2019.

